

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2024/12/20

Epistemik Mimari Açısından Temel ve Temel Olmayan İnançlar

Fundamental and Non-Fundamental Beliefs in Terms of Epistemic Architecture

MEHMET NURİ DEMİR

Dr., Bağımsız Araştırmacı

Dr., Independent Researcher

Van, Türkiye

nuribaba1187@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0254-826X>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 4 Mart/March 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 27 Mayıs/May 2024

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2024

Atıf | Cite as

Demir, Mehmet Nuri. "Epistemik Mimari Açısından Temel ve Temel Olmayan İnançlar". *Van İlahiyat Dergisi* 12/20 (Haziran 2024), 60-73. <https://doi.org/10.54893/vanid.1447133>.

Demir, Mehmet Nuri. "Fundamental and Non-Fundamental Beliefs in Terms of Epistemic Architecture". *Van Journal of Divinity* 12/20 (June 2024), 60-73. <https://doi.org/10.54893/vanid.1447133>.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Epistemik Mimari Açından Temel ve Temel Olmayan İnançlar

Öz

Temel inançlarda, bir başka tabirle içselci bilgi teorisinde, sağlam zihinsel dayanaklar, sarsılmaz öncüller, epistemik ilkeler ve doğruluğa götüren bir kısım nedenler ile inançlarımız teminat altına alınmıştır. Ancak temel olmayan inançlar, yani dışsalcılık teorisinde ise bilgiyi teminat altına alan koşullar genel olarak zihin dışında aranır. Artık epistemolojik anlamda şans eseri bilgi elde etme veya bilgide yanılmayı bertaraf edecek durumlar tek başına temelcilerin öne sürdüğü çeşitten kanıtlar ya da zihinde mevcut bulunan bazı ilkeler değildir; algı, bellek içebakış gibi bilişsel kaynaklar da temel olmayan inançların ifadesinde hesaba katılmalıdır. Bu doğrultuda sadece temelci olmayan bir bilgi anlayışına göre inanç, genel manada, standart algısal süreçler, depolanmış veriler açısından hatırlama durumları ve içebakış gibi güvenilir bir zihinsel sürecin neticesi ise ve bu güvenilir zihinsel süreci zayıf düşüren hiçbir şey yoksa gerekçelendirilmiştir. Temel inançlara dayanılarak elde edilmiş bilgi, gerekçelendirilmiş hatta belki teminat altına alınmış doğru inançlar ile ifade edilirken, temel olmayan inançların bilgiye dönüşümünde güvenilir/nedensel bilişsel ve dışsal süreçler de hesaba katılmıştır. Bu çalışmanın önemi, konuyu iki boyuttan araştırarak ve bir sentez üretmeye çalışarak bilginin inşası bağlamından temel ve temel olmayan inançların makuliyetini araştırmayı amaçlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca içselci ve dışsalci bilgi teorileri çerçevesinde her iki inanç çeşidinin de gerekçelendirilebilmesini ve bilginin teminat altına alınmasını amaç edinmiştir. Temel ve temel olmayan inanç biçimleri, içselci ve dışsalci bilgi anlayışları çerçevesinde betimlenerek kısmi olarak karşılaştırılmış ve bu çalışma bir araştırma ve inceleme perspektifi çerçevesinden hazırlanmıştır. Bu çalışmanın kapsamı ve sınırlılık düzeyi inançlarımızın bilginin inşasındaki rolü ile ilişkilidir. Temel inançlar temel epistemik ilkelere, sağlam zihinsel dayanaklara dayalı olarak ifade edilirken, temel olmayan inançlar, algı, bellek, içebakış, deneyim ve güvenilirlik gibi gerek bilişsel gerekse de dışsal kaynaklara dayanarak açıklanmıştır. Bu çalışmanın problemleri, genel olarak temel ve temel olmayan inançların birbirinden nasıl ayırt edilerek ifade edildiği, bilgiyi garanti altına almak için hangi unsurların kullanıldığı üzerinedir. Çalışma öncelikle temel ve temel olmayan inançları tanımlayarak karşılaştırmaya çalışmıştır. Sonrasında ise her iki inanç biçiminin de bilgiyle ilişkisini ele alarak bu araştırmanın problemlerine çözüm bulmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Temel İnançlar, Temel Olmayan İnançlar, İçselcilik, Dışsalcılık, Gerekçelendirme.

Fundamental and Non-Fundamental Beliefs In Terms of Epistemic Architecture

Abstract

In fundamental beliefs, in other words, in the internalist theory of knowledge, our beliefs are guaranteed by solid mental foundations, unshakable premises, epistemic principles and some reasons that lead to truth. However, in the theory of non-fundamental beliefs, that is, externalism, the conditions that guarantee knowledge are generally sought outside the mind. Now, in the epistemological sense, obtaining information by chance or situations that will eliminate error in information are not the kind of evidence or some principles present in the mind that foundationalists put forward; Cognitive resources such as perception, memory, introspection should also be taken into account in the expression of non-core beliefs. Accordingly, according to a non-foundationalist understanding of knowledge, belief is generally justified if it is the result of a reliable mental process such as standard perceptual processes, remembering states in terms of stored data, and introspection, and if there is nothing that weakens this reliable mental process. While the knowledge obtained based on basic beliefs is expressed with justified and perhaps even guaranteed true beliefs, reliable/causal cognitive and external processes are also taken into account in the transformation of non-basic beliefs into knowledge. The importance of this study emerges as it aims to investigate the plausibility of fundamental and non-fundamental beliefs from the context of knowledge construction by investigating the issue from two dimension and trying to produce a synthesis. In addition, it aims to justify both types of beliefs and secure knowledge within the framework of internalist and externalist theories of knowledge. Fundamental and non-fundamental belief forms have been described and partially compared within the framework of internalist and externalist understandings of knowledge, and this study has been prepared from a research and analysis perspective. The scope and limitation level of this study is related to the role of our beliefs in the construction of knowledge. While basic beliefs are expressed based on basic epistemic principles and solid mental foundations, non-basic beliefs are explained based on both cognitive and external sources such as perception, memory, introspection, experience and reliability. The problems of this study are generally about how basic and non-basic beliefs are distinguished and expressed, and which elements are used to guarantee knowledge. The study first tried to define and compare basic and non-basic beliefs. Afterwards, he tried to find solutions to the problems of this research by considering the relationship of both forms of belief with knowledge.

Keywords: Philosophy of Religion, Fundamental Beliefs, Non-Fundamental Beliefs, Internalism, Externalism, Justification.

Giriş

Bilgi, doğruluğu mevcut olan öznel ve nesnel koşullarda gerekli ve yeterli sayılan kanıtlar ile gerekçelendirilmiş önermeler ile ifade edilen bir bilinç içeriğidir. Bu genel tanımlama biçimi hem temel hem de temel olmayan inançları kapsayacak türden bir tanımlama biçimidir. Benzer olsalar da bilgi için başka tanımlama biçimleri de mümkündür. John Lock'a göre idrak faaliyeti açısından bakıldığında, bilmek idealara sahip olmaktan daha fazla bir şeydir; yani ideaları kıyaslamak, bağlantılarını keşfetmek ve hüküm vermektir.¹ Sofist Protagoras, bilmenin algılamakla eş değer olduğunu, bireylerin algı düzeylerinin birbirinden farklı olduğunu ve böylelikle hakikat düzeyinde bir bilginin mümkünatı olamayacağını ifade etmiştir. Platon, Meno, Phaedo, Republic, Sophist, Timaeus ve Theaetetus diyaloglarında bu iddiayı (algı=bilgi) kabul etmez. Bilhassa Theaetetus diyalogunda, bilgi ve algıyı eşdeğer gören sofist düşünceye karşı algının bireyden bireye değişmesi ve bilginin önemli malzemelerinden birisi olmasına rağmen ona bilgi denilemeyeceğini ve sadece rasyonel bir aşamanın sonunda bilgiye dönüşebileceğini öne sürer.

Algının oluşturduğu inancın tek başına bilgi olamayacağını ileri süren Platon, Theaetetus diyalogunda nihai anlamda, "bilginin gerekçelendirilmiş doğru bir inanç" (logos alēthē doxa) olduğunu ifade eder.² Descartes da Platon gibi inanç (doxa) ve bilgiyi (episteme) birbirinden ayırır. Çünkü ona göre bir önermeye ilişkin şüpheye düşmemize olanak tanıyan nedenler mevcut ise inanç meydana gelir; ancak bilgi daha kesin nedenler tarafından sarsılması kesinlikle mümkün olamayacak türden nedenlere dayanan doğru inançtır.³ Ancak Alvin Goldman gibi bazı ılımlı dışsalcıların yaptığı gibi kimi zaman bu iki yöntem sentezlenebilse de bunların birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır.⁴ Doğru olduğunu düşündüğümüz inançlarımızı içsel veya dışsal manada hem temelci hem de güvenilirlikçi dışsal süreçlere dayanarak gerekçelendirebilmek muhtemeldir. İnançların gerekçelendirilme statüsü ya da doğruluk derecesi yalnızca o inançları üretirken bilfiil kullanılan bilişsel süreçlerin bir fonksiyonundan ibaret değildir. Yani, inanç aynı zamanda standart algı süreçleri, sağlam muhakeme durumları, hatırlama durumları ve içebakış türünden güvenilir bilişsel süreçler tarafından da gerekçelendirilebilir ve bu gerekçelendirmeye dışsal bir boyut da katar. Bilgi, yalnızca bir bilinç durumuna indirgenen içselci bir teoriye hasredilemez; fail ve nesne bağlantısında güvenilir dışsal sosyal koşullar veya yöntemler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Temel inançlara yaslanan geleneksel epistemolojik teori kendisini üç unsurlu tanımlama şekli (justified true belief) ile ifade eder. Buradaki bilme durumları daha ziyade zihnin iç mekanizmaları aracılığıyla doğrulanmaya veya kanıtlanmaya çalışılır. Chisholm gibi temelci filozoflara göre bilgi, kanıta dayandırılmış doğru inançtır (evident true belief).⁵ Temelci bir bilgi anlayışında inanç önermesel bir kavramdır; zaten modern epistemolojik manada da inanma, önermenin tasdik veya kabulü anlamına gelir. Bu açıdan önermesel anlamda bir inancı gerekçelendirmek demek bir failin belli bir önermeye inanmak için yeterli derecede nedeni olup olmadığını bilmesi ile ilişkilidir. Platon ile başlayıp Descartes ile olgunlaştırılan bu temelci teori daha çok bilmeyi kendi başına bilme anlayışı üzerine bina etmiştir. Çünkü Descartes'e göre bireyin bizzat kendi muhakeme yürütme aşamaları bilgiyi kanıtlamada veya temellendirmede oldukça önemlidir. Böyle bir durumda epistemik fail, kendi zihinsel yetilerinden yola çıkarak mantıklı süreçlerle doğru bilgiyi keşfedebilir.

Temel olmayan inançların vurgulandığı dışsalcılıkta, genel manada bilgilerimizin doğruluğundan emin olmamızı sağlayan unsurların bütünüünün failde hazır bir biçimde bulunması gerekmediği belirtilir. Bir failin X'i bilip bilmediği, onun, içsel olan inancının temellerinin farkında olup olmadığına ve bunları açıklayıp açıklayamayacağına bağlı olmasından öte, onun X'e inanması olgusuyla X'in doğru olması olgusu arasındaki ilişkilere bağlıdır. Bir inancın doğruluğu ifade etmesi, bilgiyi elde etmemizi sağlayan zihinsel

¹ Jean Didier, *John Locke*. çev. Atakan Altınörs. (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009), 34.

² Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, (Çorum: Hititkitap Yayınları, 2011), 10-11.

³ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 10-11.

⁴ Alvin Ira Goldman, "Why Social Epistemology Is Real Epistemology", In *Social Epistemology: Essential Readings*, edited by Alvin I. Goldman, (Oxford University Press: USA, 2012), 1-15.

⁵ Roderick M. Chisolm, *The Foundations of Knowing*, (The University of Minnesota Press, 1982), 43.

unsurların (bu içeriklerin bizi yanıltabilme ihtimaline karşılık) uygun bir şekilde çevre ile ilişkilendirilmiş olmasını gerektirir. Bu çalışmada inancın bilgiye evrilmesini sağlayan argümanları temel ve temel olmayan inançlar çerçevesinden ele alacağız. Bu çalışmanın en temel amacı inançlarımızın bilgiye doğru evrilmesi aşamasında hangi tür argümanlar ile temellendirilmeye çalışıldığını açıklamaya çalışmaktır. Tabii ki bilginin doğruluğu, kaynağı epistemolojinin en temel problemlerindedir; dolayısıyla bilgi ve inanç arasındaki ilişki de karmaşıktır. Bu çalışmada, yöntemsel olarak temelci ve dışsalci bilgi anlayışlarına odaklanmaya çalışarak bilgi ve inancın doğasına ilişkin farklı bakış açılarını incelemeye çalışacağız. Bu çalışma, inancın bilgiye dönüşümü esnasındaki tüm aşamaları ele almayıp sadece temel ve temel olmayan inançların argümanlarına veya unsurlarına odaklanmaya çalışmaktadır.

Kuşkusuz, inancın bilgiye dönüşümü karmaşık bir süreçle mümkün olmaktadır. Bu sürecin içinde zihnimizin hem içsel mekanizmaları hem de dışsal mekanizmaları ve bu mekanizmalar ile ilişkileri kayda değer bir rol oynamaktadır. İki bölüme ayırmış olduğumuz çalışmamızı esas olarak temelcilik ve gayri temelcilik noktasından incelemeye çalışacağız. Bunun yanında, her iki inanç biçiminin de güçlü ve zayıf yönlerinin olabileceğini hesaba katarak nihai noktada içsel ve dışsal mekanizmaların beraberce işlediği bir zihnin inanç üretmede daha fonksiyonel olabileceğini ortaya koymaya çalışacağız.

1. Temel İnançlar

Temel inançlar epistemik failerin sahip olduğu öteki inançlar tarafından desteklenmeye ihtiyaç gerektirmeyen inançlardır. Radikal bir temelcilik anlayışı temel inançları, neredeyse yanılmamızın mümkün olamayacağı epistemik inançlar olarak görür. Dolayısıyla temel inançlar diğer inanç biçimlerinin kendilerine yaslanarak hayat bulduğu inançlardır. Temel inançlar, öteki inanç biçimleri için başlatıcı bir konum olarak düşünülür. Başka bir ifade ile temel inançlar, temellendirme veya gerekçelendirme için zemin sağlayan destek sütunları gibidir “kendi doğasından kaynaklı gerekçelendirilmiş olma”, “kesinlik”, “kuşku edilemezlik”, “sarsılmazlık”, “apaçıklık” ve “yanılmazlık” gibi nitelikler, temel inançları öteki inançlardan farklı kılan ve onların daha imtiyazlı hale gelmelerini sağlayan birtakım niteliklerdir.⁶ Temelde hafıza ve algı türü unsurlara dayanan fakat diğer inançlarımıza dayandırmadığımız bir kısım temel inançlarımız mevcuttur. Benzer bir biçimde, öteki zihinlerin mevcudiyeti duygularımızın bize sağladığı güvenilirlik veya fiziki dünyanın var olduğu gerçeği türünden inançlarımız bile temel inançlar sınıfına dahil edilebilir.⁷

Tanıklık, algı, bilinç, bellek, içebakış, kanıt gibi unsurlar temel inançlarımızın kaynak veya zeminini inşa ederler. Mimari bir mekanizması olduğu düşünülen bütün bilgilerimizin düzenli şemaya göre birbirine bağlandığı iddia edilmiştir. Bu açıdan gerekçelendirmenin gücü, inançlarımızı bu düzenli şemaya dahil etmekten ve onların yerini net bir şekilde belli etmekten gelir. Temel inançların birçok zaman bir piramit veya binaya benzetildiği görülmüştür. Piramidin en alt zemininde temel inançlarımız mevcuttur, sıradan kişisel inançlarımız ise piramidin üst katlarını oluşturur. Gerekçelendirmedeki kişisel inanç veya bilgiler bu temel üzerine kurulur. Sağlam inançların zemine yerleştirilmesi durumunda, üst katları oluşturan inançların yapısının daha güçlü olduğu iddia edilmiştir ve bunlar mantıksal nedenler zinciri ile birbirine sağlam bir şekilde bağlanmıştır. Temel inançlarımız arasında failin kendine ait duyusal ve zihinsel durumları, dolaylı olarak sahip olduğu birtakım duyu deneyimleri, sezgisel veya bazı a-priori önermeleri mevcuttur. Örneğin; Descartes, Spinoza, Leibniz gibi filozoflar temel inançlarımızın akli sezgilerimizin bir sonucu olduğunu ileri sürerken, Locke ve Hume gibi deneyimci filozoflar, karmaşık düşüncelerimizden önce içebakış ve duyular yoluyla kazanılmış olan bazı bilgilerin ötekilerine temel sağladığını iddia etmişlerdir.⁸ Örneğin, John Locke, sadece soyut bilgilerin kesin ve tümel olduğunu ifade eder ve bundan çıkan sonucun ise deneyim alanına ait hiçbir şeyin kesin ve tümel olamayacağıdır; ona göre bilgilerimiz tümel vasfını kazanmak için idealerin doğasının peşinden gider; soyut idealerin kapsamı

⁶ Taner Beyter, “Temel İnançlar”. *Evrin Ağacı*. Erişim 4 Mart 2024. <https://evrimagaci.org/s/9272>

⁷ Taner Beyter, “Reformcu Epistemoloji ve Tanrı İnancı”. *Öncül Analitik Felsefe*. Erişim 4 Mart 2024. <https://onculanalitikfelsefe.com/reformist-epistemoloji-ve-tanri-inanci-taner-beyter/>

⁸ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 243.

gereken iddialar bir defa bilindiğinde sürekli hakiki veya doğru olacaktır. Böylelikle genel bilgilere ilişkin her şeyi sadece zihnimizde arayıp bulmamız gerekecektir.⁹

Locke, genel inanç veya bilgileri açığa çıkaran şeyin, yalnızca kendi idealarımız veya düşüncelerimiz üzerine düşüncelerde bulunmak olduğunu ifade eder. Bu düşüncesini ise şöyle açıklar: "Her genel bilgimiz, sadece kendi düşüncelerimizin içeriğinde yer alır ve yalnızca kendi soyut iddialarımızın temasından ibarettir."¹⁰ Locke, bunun, aynı sabit bağlantıları değişmez bir şekilde içermelerinden kaynaklandığını ifade eder. Ona göre Allah'ın varlığı ve bu varlığın apaçıklığı matematiksel ispatlarımızın açıklığına benzer olarak aklımız vesilesiyle bilinmesi en kolay olan hakikatlerdendir. Bu apaçıklığı görüp düşünmek için muhtaç olduğumuz şey, yalnızca kendimiz hakkında ve kendi varlığımızın şüphe edilemez bilgisi üzerine düşüncelerde bulunmaktır. Locke, düşünme veya refleksiyonla kazandığımız yalın düşüncelerin, yani bizdeki mevcudiyetlerinin bir yetkinlik sağladığı bilgi/inanç, varlık, kudret gibi temel düşüncelerin (veya inançların) menziline sonsuza değin uzatabileceğimizi ifade eder. Bu manada Locke'un bazı temel kesinlikler veya temel epistemik statüler benimsemiş olduğu iddia edilebilir.¹¹

Bilinç, akıl yürütme ve bellek inanç veya bilgilerimizin nasıl sıralanacağını ve kullanılacağını tayin eder. Bunlar zihinde mevcut bir şekilde bulunan unsurlar olması itibariyle temelcilik, açık bir biçimde içselci bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Temel bilgilerimiz bir inancı teminat altına almamıza yardımcı olur ve zihnimizde devamlı mevcut halde bulunur. Farabi, inançlarımız arasında sağlamlıkları, kesinlikleri, apaçıklıkları, elde edilme biçimleri ve mantıksal sıralamadaki yerleri noktasından bazı ayrımlar yapar. Örneğin, ona göre zorunlu olan kesin bilgiler çıkarıma dayanan ve dayanmayan biçimde birbirinden ayrılırlar. Bu açıdan çıkarıma dayanmayan zorunlu kesin inançlar çıkarıma dayanan inançlarımıza birer öncül olurlar. Bunlar da doğal bir şekilde kazanılan ilk ilkeler ve deneyim yoluyla elde edilen diğer bilgiler biçiminde sınıflandırılırlar.¹²

Temel inançlar bağlamında düşündüğümüzde, "içselci temelcilik veya temelcilik", aklımızın inançlarımız arasında kurduğu ilişkilerin doğası veya niteliği ile alakalıdır. Bilmeyi sağlayan araçlar vasıtasıyla belleğimize veya zihnimize akan her türden veri, akıl yetimiz tarafından belli bir işleme sürecine tabi tutulur. Söz konusu işleme süreci neticesinde inançlarımız arasında doğruluk ve kesinlik dereceleri yönünden bir sınıflama yapılır. Aklımız bir kısım inançları herhangi bir deneyime müracaat etmeden, doğrudan doğruya elde etme yeteneğine sahip iken bazı inançlarımız dolaylı bir biçimde ve mantıksal çıkarımlarla kazanılır. Eğer bir "X inancımızı" gerekçelendirmemizin, gerekçelendirmeye müracaat etmeksizin doğru olduğunu bildiğimiz inancımıza dayandığını kabul ediyor isek bu durumda aslında, temel inançlardan bahsetmiş oluruz.¹³

Temelciliğin dayanmış olduğu iki esas iddia şudur: Birincisi, gerekçelendirme veya inançlarımızı oluşturan dayanakların sonsuz bir şekilde geriye gidemeyeceğini öne sürer. İkincisi ise gerekçelendirmelerin, dairesel bir şekilde olamayacağına yöneliktir. Geri gidiş teorisi için çıkarımlara dayanan bir "P inancını" varsayalım. P geçerliliğini R ve Z gibi diğer inançlardan elde ediyor ise R ve Z ya başka herhangi bir şeye gerek duymadan zihinsel durumlar vasıtası ile bilinir veya bilinmez. Eğer başka türlü herhangi bir şeye gereksinim duymadan R ve Z'yi biliyorsak bunlar temel inançlardır.¹⁴

Fakat tersi bir durumda, başka türlü gerekçelendirmelere ihtiyaç duyuyorsak bunlar temel değildir; doğruluk ya da gerekçelerini A ve B başka türlü inançlardan devşirmektedirler. Bu zincir, artık çıkarımlara dayanmayan ve yanılmaz bir biçimde doğru olduklarından emin olduğumuz inançlara varıncaya değin bu biçimde geriye doğru sürer. Bu geriye gidiş durumu, artık doğruluğundan emin olduğumuz temel inançlara

⁹ Jean Didier, *John Locke*. çev. Atakan Altınörs. (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009), 38.

¹⁰ Didier, *John Locke*, 38.

¹¹ Didier, *John Locke*, 39.

¹² Ebu Nasr el Farabi, *Kitâbu'l Burhan*. çev. Ömer Türker, Ömer Mahir Alper. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), 4-10.

¹³ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 241.

¹⁴ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 244.

vardığımızda tükenir. *Bizim zihin durumlarımız ile ilgili olan ve kendi doğruluk ve gerekçelerini zihin kanalı ile teminat altına alan bu tarz inançlara Descartes'ın, "ben bilgisi" dediği inançlar da diyebiliriz.*¹⁵

Nitekim Descartes ister uykuda ister uyanık olalım bizi ikna edecek tek şeyin yalnızca aklımızın apaçık olduğu gerçeği olduğunu söyler.¹⁶ *Temelcilikteki en esas düşünce, sahip olduğumuz inançlarımızın epistemik, yani kesinlik statülerinin birbirinden farklı olması ile ilgilidir. Birtakım inançlarımızın hiçbir kanıtlamaya ihtiyaç duymadan veya mantıksal çıkarıma gerek duymadan apaçık bir şekilde bilinmesi, bunların epistemik statüsünün diğerlerinden daha farklı ve üstün olduğunu gösterir.* Örneğin, "bütünün parçadan büyük olması" olgusunu herhangi bir akıl yürütmeye müracaat etmeden anlayabiliriz. Yani, öz olarak şunu diyebiliriz: Temel diye ifade ettiğimiz inançlar, öteki inançlarımıza bir temellendirme veya gerekçe sağlar ve çıkarımsal inançlarımızın bütünü temel inançlara dayanır. Bu tarz inançlar kendi neden veya gerekçelerini kendi kapsamlarında barındırırlar ve çıkarımsal olmayan bir gerekçelendirme özelliğine sahiptirler. Bunlara basit veya apaçık inançlar da diyebiliriz. Temel inançların da gerekçelendirilebilir olduğu iddia edilse de bunlar, gerekçelerini başka inançlardan almaktan ziyade onu birtakım zihin durumlarına dayandırırır.¹⁷ İçselci bir teori açısından fail, zihinsel süreçlerle beraber doğru bir inancı gerekçelendirecek/haklılandırarak yöntemlere, kendisinin zihinsel mekanizmasından yola çıkarak ulaşabilir. Ernest Sosa, yalnızca kendi bilişsel vaziyetine dayanarak yola koyulan bir içselcinin, "mevcut, muhtemel ve gerekçeli olup olmadığı tam anlamıyla belirgin olmayan inançlara" yaslanarak, kendi inançlarının gerekçelendirilmesini mümkün kılacak bir kısım ilkeleri formüle edebileceğini ifade eder.¹⁸

Temelcilik, temel olarak gerekçelendirilmemiş inançların, temel inançlarla uygun mantıksal veya olasılıksal ilişkiler içinde olmasını gerektirir. Alvin Goldman'a göre içsel temel doğrular/gerçekler, gerekçelendiriciler için doğru dayanaklar gibi görünür. Ginet, içselci bir gerekçelendirmeyi, belirli bir zamanda "S" açısından düşünüldüğünde, "P"nin, o anda "S" tarafından doğrudan tanınabilir olması zorunluluğundan kaynaklanan ve emin olmayı sağlayan asgari düzeyde yeterli olan her bir olgu dizisinin her biri olarak algılar. Benzer bir şekilde Chisholm da epistemik gerekçelendirme kavramına içselliği ve dolaysızlığı noktasından bakar; çünkü ona göre fail, herhangi bir zamanda neye inanmakta haklı olduğunu doğrudan, düşünme yoluyla keşfedebilir.¹⁹

Goldman'a göre içselciliğin/temelciliğin ardındaki geleneksel düşüncenin, "bir failin, t'de sahip olunan kanıtsal inançların (ve belki de diğer kanıtsal olmayan durumların) p ile uygun bir mantıksal veya olasılıksal ilişkiye sahip olması durumunda, p'ye inanmada haklı olduğu" düşüncesidir.²⁰ Burada genel olarak gerekçe sunma kanıt bulundurma durumu ile aynı anda verilir. Feldman, bunu açık bir biçimde şöyle ortaya koyar: "*Herhangi bir "X kişisi" ve "Y önermesi" ve "t zamanı" için X, epistemik olarak t'de Y'ye ancak ve ancak Y, X'in t'de sahip olduğu kanıtla destekleniyorsa inanmalıdır.*"²¹

Alvin Goldman'a göre, Chisholm'un dolaysız/temel bilgi veya inanç ile kastettiği şeyin içebakış olduğunu düşünmenin nedenlerinden biri de gerekçelendirmenin veya meşrulaştırmanın bütün unsurlarını bilinçli vaziyetlerle sınırlamasıdır. Chisholm'a göre "içsel bilgi teorimizin bir sonucu gereği kişi, herhangi bir zamanda epistemik bir gereksinime tabiyse, o zaman bu gereklilik, kişinin o anda içinde bulunduğu bilinçli durum tarafından dayatılır."²²

¹⁵ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 244, 245.

¹⁶ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Murat Erşen. (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 17-27.

¹⁷ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 242.

¹⁸ Ernest Sosa, *Epistemic Justification: Internalism vs. Externalism, Foundations vs. Virtues*. ed. Laurance Bonjour and Ernst Sosa (USA: Blackwell Publishing, 2003), 201.

¹⁹ Alvin Ira Goldman, *Pathwaysto Knowledge: Privateand Public*, (New York: Oxford University Press, 2002), 4-6.

²⁰ Goldman, *Pathwaysto Knowledge: Privateand Public*, 4.

²¹ Goldman, *Pathwaysto Knowledge: Privateand Public*, 8.

²² Goldman, *Pathwaysto Knowledge: Privateand Public*, 7.

Temel inançlar²³, kendiliklerinden apaçık oldukları düşünülüşünden, başka türlü bir kanıtı ihtiyaç duymadan kabul edilebilir inançlardır.²⁴ Örneğin, Alvin Plantinga, klasik temelselciliğin temel inanç grubuna referansta bulunarak şu önerme örneklerini verir: "3 + 3 = 6, siyah beyazdan daha farklıdır, parça bütünden küçüktür". Verilen bu örnek önermelerin en belirgin özelliği, bunların doğru olduğuna kanaat getirmek için kavrayışsal bir özelliğe sahip olmamızın yeterli olması ve doğru olmalarının çabucak anlaşılmasıdır. Plantinga, doğruluğu bir faile apaçık görünen P önermesinin, her zaman diğer bir faile apaçık görünmese de "3+3=6" tarzındaki bir önerme örneğinin doğruluğunun herkes tarafından kavranıp anlaşılacağına söyler.²⁵ Benzer biçimde o, "gözümde bir tabletin varlığı ve ağaçların çiçek açmış olduğu görünüyor" biçimindeki önermeleri, "karşımda gerçek manada bir tablet var" ve "ağaçlar gerçekten çiçek açmış" biçimindeki önermelere tercih etmemizi haklı olarak açıklayabileceğimizi belirtir. Plantinga yine bu manada, "bir fail karşısında ağaç olmadığı halde böyle bir inanca sahip olması muhtemel görünebilir fakat bir faile ağaç görülmediği halde ağaç görülmesi oldukça zayıf bir olasılıktır."²⁶ ifadesini kullanır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere temel inançları savunanlar, mantıksal ve apaçık önermelerin yanında duyu ve algıya dayanan bir kısım önermeleri de temel inançlara dahil etmiştir.²⁷

Temelselciliğin diğer bir biçimi "dışsalcı temelselcilik" anlayışıdır. Bu yaklaşım temel ve temel olmayan inanç ayrımını kabul etmesine rağmen dışsalcı temelselciler, temel inançlarımızın özellikleri ve o inançları birbirine bağlama biçimi yönünden içselci bakış açısından ayrılır. Gerekçelerini kendinden alan inançların bütün failerin erişimine açık olması şeklinde bir iddia reddedilir.²⁸

Birtakım kanıtlar olmaksızın bazı inançların mantığımızı uygun olduğunu düşündüğümüzü ve doğrulukları konusunda kanıtlara müracaat etmediğimizi öne sürer. Temel inançlar da diğer dışsal güvenilir inançlar gibi garanti veya teminat altına alınmalıdır. Bu anlayışa göre bilme araçları ile uygun ortamlarda kazanılan "temel anlamdaki sıradan ya da basit inançlar" temeldir. Bu inançlarımızın zihnimizin içsel durumlarına dayanması veya kendilerini garantiye almasına gerek yoktur, yalnızca güvenilir bilişsel/zihinsel süreçlere dayanmaları yeterli görülür.²⁹

Epistemik anlamda dışsalcılık, söylenen veya düşünülen şeylerin, yani düşünce kapsamında bulunan şeylerin, kısmi bir şekilde failin zihnine, dıştan gelen faktörlere bağlı olarak girdiğini ifade eder. Failin, inanç veya bilgilerini temellendiren unsurun yalnız ve yalnız içsel durumlar olduğunu iddia eden içselci teorinin aksine, inanç taşıyan failin içsel durumları dışındaki unsurların da göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Dışsalcılık, aslında genel olarak bilgi için önemli olan faktörlerin, doğru inançların güvenilir aşamalarla inşa edilmesi olduğunu iddia eden nedensel bir bilgi teorisidir.³⁰

William James ve Alvin Plantinga gibi dışsalcılar, doğal bir şekilde kazanmış olduğumuz inançlarımızın öteki inançlarımıza bir temel sağlayabileceğini düşünürler. Onlar, "dışsalcı temel bilgi veya inançlarımızın" üçüncü bir koşulu taşımasına gerek olmadığını söylerler. Bu tarz inançlar, kişisel veya ortak inançlar olarak onaylanmalarına karşın, onların bütün failerin erişimlerine eşit bir şekilde ulaşılabilir veya açık olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Alvin Plantinga, bu tarz bilgi veya inançlara, *basit veya sıradan*

²³ bkz. Burada artı olarak şu bilgiyi belirtmekte yarar olduğunu düşünüyorum. Epistemik haklılık, bir inanç veya bilginin neden ve nasıl haklı olduğuyla ilgilidir. Batılı din felsefecileri, temel inançların (Tanrı inancı gibi) epistemik haklılık gerektirmediği fikrini savunur. Bu görüş, inançların rasyonel argümanlara veya deneysel kanıtlara dayandırılması gerektiği fikrine karşı çıkar. Hristiyan teolojisi, Tanrı'nın varlığı ve İsa Mesih'in Tanrı'nın oğlu olduğu gibi temel inançlara dayanır. Bu inançlar, kutsal metinlere, geleneğe ve kişisel inanç deneyimlerine dayandırılır. Epistemik haklılık gerektirmeyen temel inançlar, Hristiyan teolojisinde merkezi bir rol oynar. Konuya ilişkin biraz daha detaylı bir bilgi edinmek için şu kaynaklara bakılabilir: Stanford Encyclopedia of Philosophy: Epistemic Justification <https://plato.stanford.edu/entries/knowledge-analysis/>; Internet Encyclopedia of Philosophy: Faith <https://iep.utm.edu/category/m-and-e/religion/>; Theology of Science Blog: Epistemic Justification and Christian Faith <http://www.sgbcsv.org/literature/JustificationOfKnowledge.pdf>

²⁴ Musa Yanık, "Epistemik Güvenilircilik ve Alvin Plantinga'da Tanrı İnancının Güvenilirliği Sorunu", *Din ve Felsefe Araştırmaları*. 3/6 (2020), 196.

²⁵ Alvin Plantinga, *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*. ed. Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1991), 54-60.

²⁶ Plantinga, *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*, 54-60.

²⁷ Yanık, "Epistemik Güvenilircilik ve Alvin Plantinga'da Tanrı İnancının Güvenilirliği Sorunu", 196.

²⁸ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 242.

²⁹ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 242.

³⁰ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 480.

algısal inançlar, bellek inançları ve bir Yaratıcı'nın mevcudiyetine inanmak şeklindeki inanç durumlarını örnek gösterir. Ona göre *Yaratıcı'nın varlığına inanmak temel bir inançtır ne ortak zihinsel duruma ne de kendisini teminat altına almaya gereksinim duyacak gerekçelendirme koşuluna yaslanır*. Akla uygun olduklarını düşünüp de kendileri için kanıt aramaya ihtiyacımız olmayan basit inançlar bu türden inançlardır. Şöyle bir örnek de verebilir: *"Önümde nar çiçekleri açmış bir ağaç duruyor. Ben bu sabah bir bildiri sundum."* gibi önermeler dışsal temelcilerin benimsemiş oldukları muhtemel önermelerdir. Yani, açık ve alenidirler, kanıt ve temellendirilmeye gerek duymadan varlar.³¹ Böyle bir anlayışa göre temel bir dışsal veya ampirik inancın epistemik temellendirilmesi veya makullüğü, inanç geliştiren fail ile dünya arasında genel olarak nedensel veya nomolojik şekilde yorumlanan uygun bir ilişkinin elde edilmesinden kaynaklanır.

Dışsal temelcilik açısından temel bir inancın gerekçelendirilmesi, "başka herhangi bir inancı veya diğer bilişsel durumları" içermek mecburiyetinde olamaz; böylelikle daha fazla gerekçelendirme gerilemesi üretilmez ve temelcilik sorunu da bu şekilde çözülmeye çalışılır.³² Ancak Bonjour dışsal bir temelcilik bağlamında düşündüğünde, bir inancın kabulünün inanan açısından ciddi bir şekilde mantıksız veya dayanaksız olması durumunda, o inancın varlığının (nomolojik olarak onun doğruluğunu garanti ettiği gerçeğinin) inancı epistemik anlamda haklı çıkarmak için yeterli olamayacağını söyler.³³ Bonjour'a göre dışsalcılık, belirli dışsal şartların karşılanmasıyla bir inancın kendi anlamında gerekçelendirildiğini ifade edebilir; fakat, bu inanca inananın makul neden veya argümanlara sahip olup olmadığı konusu ancak içselci bir yolla nihai sonuca vardırılabılır.³⁴

2. Temel Olmayan İnançlar

Epistemolojik anlamda naturalizm (doğalcılık) bilginin elde edilmesinin metotlarıyla ve bilginin doğasıyla ilgili bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Epistemolojik natüralistler, bilgiyi elde etme konusunda rasyonalistlerden daha çok empiristlere yakın durmuşlardır.³⁵ Bu manada, dışsalcılık teorisi de naturalist/ekolojik epistemoloji gibi teorilerden beslenmiştir. Dışsalcılık, niyetsel durumların (inançlar, arzular vs.) geniş içeriğe sahip olduğunu, yani yapısal olarak kişinin çevresine bağlı olduğu görüşünü savunur.³⁶

Dışsalci teorinin birçok biçiminin olduğu iddia edilmiştir, fakat esas olarak iki çeşit dışsalcılık teorisi ön plana çıkar: Bunlar, *radikal dışsalcılık ve ılımlı dışsalcılıktır*. Alvin Goldman, kendi deyimıyla ılımlı bir dışsalcılık anlayışını benimsediğini söyler ve kendi anlayışını, Rorty, Quinn ve Ullian gibi felsefecilerin katı/radikal dışsalci epistemolojisinden farklı görür. Bilimsel naturalizm şeklinde de ifade edilen katı dışsal teoriye göre epistemoloji sadece bilimsel bir disiplindir.³⁷

Bilime ait teori veya ifadeler epistemolojiye ait ifadeleri kapsarlar ve reel anlamda epistemolojinin yöntemi, deneysel bilimin de yöntemidir.³⁸ Örneğin, bilim söz konusu olunca dışsalci teori, bilimsel etkinliği rasyonel bir faaliyet olarak değerlendirir; içsel teorinin tersine, bilimin irrasyonel tarafları üzerinde odaklanıp onu, içinde geliştiği ve etkisi altında bulunduğu kültürel bir bağlamın kapsamı içerisinde değerlendirmeye tabi tutar. Yani dışsalcılık, bilimsel tekâmülün kendine ait iç mantığı üstüne odaklanmak yerine, bilimsel tekâmülü sosyal, ekonomik, siyasi veya dini koşullara bağlamaya çalışır. Dışsalcılık (veya katı dışsalcılık) bu tür bir faaliyet içerisinde sosyal bilimler veya psikolojinin yöntemlerini kullanmaya çalışır.³⁹ Marx, Rorty, Quinne, Goldman, Kuhn ve Feyerabend gibi filozoflar önemli dışsalcılardandır.

³¹ Hasan Yücel Başdemir, "Bilginin Mimari Yapısı". *Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri*. Erişim 4 Mart 2024. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=5372>

³² Laurence Bonjour, *The Structure of Empirical Knowledge*, (Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1985), 35.

³³ Bonjour, *The Structure of Empirical Knowledge*, 34.

³⁴ Kemal Batak, "Epistemik İçselcilik ve Dışsalcılık". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008), 51.

³⁵ Murat Baç *Epistemoloji*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 246, 247.

³⁶ Marina Rakova, *Philosophy of Mind AZ*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), 63-64.

³⁷ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 189.

³⁸ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 189.

³⁹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 480.

Quine, doğalcı epistemolojisini psikolojinin ve bundan ötürü de pozitif doğal bilimin bir parçası olarak görür ve burada icra edilecek bütün gerekçelendirmelerin empirik yöntemlerle gerçekleştirileceğini iddia eder. O, epistemolojinin görevinin söz konusu yöntemleri ayrıntılı bir biçimde savunmak olduğunu ve teminat altına alınmış bütün inanç veya bilgilerin ampirik olduğunu iddia eder. Ancak Alvin Goldman, bu yaklaşıma alternatif bir çözüm olarak ılımlı naturalist bir anlayış sunar. İlimli epistemolojik naturalizm veya dışsalcılık, bütün epistemik garanti ve gerekçelerin, inancı meydana getiren veya koruyan psikolojik ve belki de hesap edilebilir süreçlerin bir işi olduğunu iddia eder. Epistemik anlamdaki teşebbüsler, bilimden ve bilhassa zihin bilimlerinden yararlanmalıdır.⁴⁰

Alvin Goldman hem bireysel hem de sosyal epistemolojiyi⁴¹ savunur; sebebe dayanma koşulunu destekler ve gerekçelendirilmiş doğru inancı teminat altına alacak koşulun hem failin zihinsel kapasitesinde hem de zihin dışı durumlarında aranması gerektiğini ifade eder. Temel olmayan inançlardan kasıt, esasında fiziksel deneyimlerle, bilişsel, güvenilir ve sebebe dayalı koşullarla ve bunların ortak bir senteziyle elde edilen bilgilerdir. İçselcilik ve dışsalcılık (temelci veya temelci olmayan) epistemik gerekçelendirmeye ilgili olan genel görüşlerdir. Aslında bize dış dünyadan bilgi veren unsurlar genel olarak tanışıklık, tanıklık ve algı gibi temel olmayan inanç durumlarıyla ilişkili süreçlerdir. Bunlar aynı zamanda inançlarımızı garanti altına almamızı sağlayan dışsal unsurlardır. İnançlarımızı garanti altına almamızı mümkün kılan içsel unsurlar ise bellek, içebakış, muhakeme, bilinç, çıkarım veya zihnimizde var olan diğer temel bilgi veya inançlardır.⁴²

İçselci teoriye göre bir failin inanç veya bilgilerinin temellendirilmesi bütünüyle onun bakış açısına içsel olan unsurlar tarafından tayin edilir. Buna karşılık dışsalcı teori, epistemik anlamda temellendirmenin (veya gerekçelendirmenin) büsbütün failin içsel durumlarına münhasır olduğu gerçeğini reddeder. Laurence Bonjour, içselciliğin, gerekçelendirmenin failin bilinçli zihinsel durumlarındaki içsel olan öğelere bilinçli bir biçimde erişilebilir olmasıyla ilişkili olduğunu iddia eder. Benzer bir biçimde Matthias Steup da içselci anlayışı, bir inancın gerekçesini belirleyen faktörlerin, failin zihninde içsel olarak mevcut olması veya başka bir ifade ile yansıma yoluyla erişilebilir olmasıyla açıklar.⁴³

Dışsalcı teoriye göre bir failin bir önermeyi bilmesi, önermenin doğruluğu ve failin önermeye inanması gibi mecburi olan şartlara, güvenilirlik şartını da dahil etmeyi zorunlu kılar. Bu koşul, inanç ve inancı doğru kılan nesnel gerçeklikler arasında *yasal ya da doğa kanununa* dayanan bir ilişkiyi gerekli kılar.⁴⁴ Örneğin, Tom ve Bob'dan bazı şekilleri izlemeleri ve görmüş oldukları kenarların sayılarını söylemeleri istenir. Görüntüler o kadar hızlı geçer ki ikisinin de kenarları doğru düzgün saymalarına neredeyse izin vermez. Her ikisinin de düzensiz bir sekizgenin aynı görüntüsüyle yüzleştiğini farz edelim. Her birisi, şeklin sekiz tarafı olduğu konusunda kendinden emin bir şekilde cevap verir. Ancak, sadece Bob'un cevabı sahip olduğu kıvrak yeteneklerinden ötürü kesindir. Böylesine bir durumda dışsalcı, Bob'un üstün yeteneğinin inancını daha haklı kılacağını iddia eder. Bu durumda Bob'un inancı, güvenilir bilişsel süreç veya entelektüel bir erdem tarafından üretilir ve bu da onun, inancını gerekçelendirilmesiyle ilgili bir süreçtir. Bununla birlikte bu, entelektüel erdeme sahip olduğu veya inancının güvenilir bir bilişsel süreç tarafından üretildiği, onun üzerinde derinlemesine düşünüldüğünde erişebileceği bir şey değildir. Dışsalcıya göre bu inanç, failin içsel zihinsel konumlarına derinlemesine bir göndermede bulunularak erişilebilmiş veya elde edilmiş bir şey olarak düşünülemez.⁴⁵

Alvin Goldman, kendi veritistik, güvenilirlikçi ve sebebe dayalı anlayışının gerekçe tarafından büsbütün tüketilemeyeceğini ifade eder. Ona göre bazı gerekçelendirme sağlayan süreç veya özellikler

⁴⁰ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 189.

⁴¹ Alvin Goldman, "Sosyal Epistemoloji Neden Reel Epistemolojidir" adlı makalesinde revizyonizm etiketi dışında kalan genişlemecilik ve korumacılık gibi sosyo-epistemik yaklaşımları gerçek epistemoloji olarak algulamıştır. bkz. Alvin Ira Goldman, "Why Social Epistemology Is Real Epistemology", In *Social Epistemology: Essential Readings*, edited by Alvin I. Goldman, (Oxford University Press: USA, 2012), 1-15.

⁴² Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 193.

⁴³ Noah Lemos, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 108, 109.

⁴⁴ Vedat Çelebi, "Gettier Vakalarında İçselci ve Dışsalcı Gerekçelerin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler Güncel Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2016), 201-218.

⁴⁵ Lemos, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, 114, 115.

gerekli olabilir fakat bu, failin inanç anında ihtiyaç duyacağı içsel bir argüman, içsel bir akıl unsuru veya "temelde sahip olunan" herhangi bir şeyin olmasını gerektirmeyebilir.⁴⁶

Alvin Goldman'ın savunmuş olduğu dışsalcı bir yaklaşım olan güvenircilik, temelini bir inancı epistemik anlamda gerekçelendiren unsurun, inancın inşa edildiği nedensel sürecin bilişsel güvenilirliğinden alır. Yani bu süreç, gerekçelendirme düzeyi güvenilirlik düzeyine bağlı olarak doğruluk oranı yüksek olan inançların oluşmasına yol açar. Güvenircilik, inanç oluşturma aşamalarına duysal algıları da dahil eder; inanç oluşturma aşaması güvenilir ise bu aşamada oluşturulan söz konusu inançlar da (öteki şeyler eşit olmak üzere) nesnel olarak büyük bir ihtimalle aynı şekilde doğrudur. Güvenircilik temel olmayan inançları da hesaba katarak bilişsel bir erişimi zorunlu kılmamaktadır.⁴⁷ Temelci olmayan bir dışsalcılık yaklaşımı inancın kökeninin (veya etiyojisinin) inancın gerekçelendirilmesinde bir fark oluşturabileceğini iddia eder. Mesela; Jane ve Mary inançlarını failin içsel durumlarına göndermede bulunan faktörlerin dışındaki gerekçeler ile kurarlarsa içselciliğin yanlış veya yetersiz olduğu iddia edilecektir.⁴⁸

Temelci olmayan güvenircilik yaklaşımına göre önemli olan şey, sürecin güvenilirliğinin düşünme yoluyla kazanılıp kazanılmadığından ziyade failin inançlarının güvenilir bir biçimde üretilip üretilmediği ile ilgilidir. Güvenircilik, gerekçelendirmeye ilgili öğeleri failin zihinsel durumsal bakış açısına dahil olan unsurlarla sınırlamaz. Lemos'a göre dışsalcılar, bir inancın haklı olup olmadığının, aynı zamanda, iyi bir entelektüel prosedür yoluyla veya entelektüel bir erdem temelinde doğru şekilde ortaya çıkıp çıkmadığına da bağlı olabileceğine inanırlar. Bunlar, düşünme sırasında konunun erişilebilir olması gerekmeyen faktörlerdir.⁴⁹ Bu anlamda Duncan Pritchard da epistemik dışsalcılığın, failin epistemik duruşunun bazen onun kontrolü dışındaki faktörlere (örneğin, ona doğru epistemik normların öğretilip öğretilmediği gibi) bağlı olmasına izin verdiğini ifade eder.⁵⁰

Chisholm, failerin kendilerine ilişkin olarak inanmakta haklı oldukları şeyler hakkında sadece içsel referanslara dayanarak bize hiçbir şey sunamayacağını söyler. Önerilecek muhtemel ilkelerin (örneğin, non-foundationalist anlamda inancı güvenilir kılacak dışsal ilkeler gibi) failerin kendi ruh halleri üzerinde düşünerek uygulayabilecekleri ilkeler olması gerekmez. *Çünkü o formda oluşturulmuş inançlar, şu anda bizim için mevcut olan, fakat o zamanlar onlar için mevcut olmayan bilgi veya ilkeleri kullanır. Chisholm, o zaman failerin ilgilendikleri kadariyle inançlarının dışsal olduğunu; bundan dolayı da ilkeleri sadece kendi zihinsel durumları veya ruh halleri üzerinden düşünerek uygulayamayacaklarını ifade eder.*⁵¹ Dolayısıyla burada temel olmayan inanç süreçleri devreye girmiş olur.

Goldman'a göre doğru inancı bilgiye dönüştürmek, güvenilir algısal süreçler ve olgu ile inanç arasındaki sebep zincirlerini kurmak ile mümkündür. Goldman, zihin biliminin referanslarını kullanan naturalist (ekolojik) epistemolojinin, bir ölçüde geleneksel rasyonalizm görüşlerini benimseyebileceğini ama aynı zamanda rasyonalizmi modern bilimsel bakış açısından tamamen saygın bir forma dönüştürebilme ihtimalinin olacağını iddia eder.⁵²

Goldman, bilmenin analizini genel olarak aşağıdaki sembolik önerme ile ifade eder: S, P'yi ancak ve ancak P olgusu/olayı, S'nin P'ye inanmasıyla uygun bir biçimde sebebe dayalı olarak ilişkilendirilmişse bilir. Goldman, gerekçelendirme olayını, bilen fail ile bilinen dış dünya arasında kurulan doğru ve makul dışsal ilişkiler ağı ile temellendirir. *O, bir sebep ilişkisine bir çıkarımlar ilişkisi ilave edilirse o zaman bütün bu zincirin sebebe dayalı olacağını düşünür. Yalnızca şanslı tahminlere dayanacak bir sebep zinciri oluşturmak gerçek anlamda bilgiyi sunamaz.* Goldman, "en azından başlangıç itibarıyla" ampirik/deneyimsel bilgilerimizin doğruluk koşullarını fiziki dünyadaki olgular olarak düşündüğü için esas olan şeyin, kişisel bir

⁴⁶ Alvin Ira Goldman, "What is Justified Belief?". *Justification and Knowledge: New Studies in Epistemology*. ed. George S. Pappas. (Boston: D.Reidel Publishing Company, 1979), 1-25.

⁴⁷ Laurance Bonjour, "İçselcilik ve Dışsalcılık". çev. Hasan Yücel Başdemir & Nebi Mehdiyev. *Oxford Epistemoloji*. ed. Paul K. Moser. (Ankara: Adres Yayınları, 2009), 231.

⁴⁸ Lemos, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, 113, 114.

⁴⁹ Lemos, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, 115.

⁵⁰ Duncan Pritchard, *What's This Thing Called Knowledge?*, (UK: Routledge, 2013), 51.

⁵¹ Roderic Chisholm, *Theory of Knowledge*, (New Jersey: Prentice-Hall, Inc. 1989), 76, 77.

⁵² Goldman, *Pathways to Knowledge: Private and Public*, 44.

temellendirmeden ziyade olgu ve inanç arasında cereyan eden dışsal fiziksel bağlantılarda olduğunu düşünür. Fakat, sonradan bu fikirlerine güvenilirlik mekanizmasını da ekler.⁵³

Son olarak temel bilgi veya inançlarla ilişkili argümanları içerdiği için içselcilik teorisine ve güvenilir, nedensel, algısal inançlarla ilişkisi çerçevesinden dışsalcilik teorisine tekrar bakmakta fayda vardır. İçselcilik, "doğrudanlık" gibi bir niteliğe dayanır doğrudan bilginin en az bir biçimi içebakıştır (instropection). Chisholm'un doğrudan bilgi ile kastettiği şeyin içebakış olduğunu düşünmek gerekçelendirmenin tüm belirleyicilerini bilinçli durumlarla sınırlandırmaktır. İçsel bilgi teorisinin bir sonucu olarak eğer kişi herhangi bir zamanda epistemik bir gerekliliğe maruz kalırsa, o zaman bu gereklilik, kişinin o anda kendisini içinde bulduğu bilinçli durum tarafından empoze edilmesi olarak anlaşılır. Doğruları bilinçli durumlarla sınırlandırdığından Chisholm için doğrudan bilginin içebakış bilgisi anlamına geldiğini ve düşünme yoluyla bilginin içebakış yoluyla bilgi ile çalıştığını varsaymak makuldür. Hatta Chisholm, daha sert bir içselciliğe doğru şöyle bir yol izler. Bir failin t zamanında p'ye inanmasının gerekçeleri olarak nitelendirilen tek gerçek, failin içebakışla elde edip etmeyeceğini t anında bilebileceği gerçeklerdir. Öyle ise bir failin içebakış yoluyla bildiği tek gerçek şu an itibariyle bilinçli halde olduğu veya olmadığı ile ilgili gerçektir. Bu içselcilik biçimi, güçlü içselcilik olarak da adlandırılabilir. Fakat Alvin Goldman'a göre güçlü içselcilik ciddi şüphencilik doğuran sonuçlara sahiptir. Gerekçelendirmeye yönelik kabul edilemez bir yaklaşımdır; o, bunu, depolanmış inançlar veya bilgiler ile kanıtlar. Herhangi bir zamanda kişinin inançlarının çoğunluğu hazır veya aktif olmaktan ziyade hafızada saklanır. Örneğin; kişisel veriler, dünya tarihi, coğrafya ve meslektaşlarla ilgili kurumsal bağlantılar hakkında inançların neredeyse tamamı içsel olarak hemen hazır olmak yerine depolanmıştır.⁵⁴

Dışsalcilik argümanı genel manada, natüralist, doğallaştırılmış, dışsallaştırılmış epistemoloji gibi isimlerle de anılır. Dışsalcılığın birçok şekli vardır. Fakat temel olarak iki tür dışsalcılıktan bahsedilir: İlimli dışsalcilik ve radikal dışsalcilik. Goldman, kendi ifadesi ile ilimli rasyonel bir natüralist epistemolojiyi/dışsalcılığı savunur ve bunu, Rorty, Quine ve Ulian gibi düşünürlerin radikal epistemolojik natüralizminden ayırır. Bilimsel natüralizm denilen radikal anlayışa göre epistemoloji, bilimin bir dalıdır; epistemolojiye ait ifadeler bilime ait ifadelerin bir alt kümesini oluşturur ve gerçek epistemoloji metodu deneysel bilim metodudur. Quine, natüralist epistemolojisini "psikolojinin ve bundan dolayı da doğal bilimin bir bölümü" olarak tasvir eder. Epistemik natüralizm veya deneysel natüralizm de denilen bu yaklaşıma, tüm gerekçelendirmenin deneysel metotla olduğunu savunur. Epistemolojinin görevi bu metotları ayrıntılı bir şekilde ele almak ve savunmaktır. O, tüm teminat (warrant) altına alınmış inançların deneysel olduğunu kabul eder. Goldman, buna alternatif olarak ilimli natüralizmi savunur. Goldman, epistemolojinin hem deneysel bilimin bir dalı olarak görülmesine hem de onun gerekçelendirme ve bilgi için ölçü getiren koşul veya standart koyan içselci tarzda psikolojik bir şey olarak anlaşılmasına karşı çıkar. İlimli epistemolojik natüralizmde veya dışsalcilik yaklaşımda; 1. Tüm epistemik teminat ve gerekçeler inancı oluşturan veya koruyan psikolojik ve belki de hesaplanabilir süreçlerin bir işidir. 2. Epistemolojik teşebbüs bilimden, özellikle de zihin biliminden yardım alabilir. Dışsalcilik genel olarak sahip olduğumuz bilginin doğruluğundan emin olmamızı sağlayacak unsurların tümünün inanan kişide hazır bir şekilde bulunması gerekmediğini iddia eder. Bir kimsenin p'yi bilip bilmediği onun p'ye olan inancının temellerinin farkında/bilincinde olup olmadığına ve bunları açıklayıp açıklayamayacağına bağlı değildir. Aksine, onun p'ye inanması olgusu ile p'nin doğru olması olgusu arasındaki ilişkiye bağlıdır. Zihnimizin inançlar, arzular ve yargılardan oluşan içerikleri kendi başına doğruluklarını garanti altına alamaz. Bir inancın doğruluğu göstermesi, zihin durumlarının uygun bir şekilde çevre ile ilişkilendirilmiş olmasını gerektirir. Zihnin içerikleri ve asli (intrinsic) özelliklerinin bizi yanıtabilmesi mümkündür.⁵⁵

⁵³ Çelebi, "Gettier Vakalarında İçselci ve Dışsalci Gerekçelerin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi", 201-218.

⁵⁴ Mehmet Nuri Demir, *Alvin Ira Goldman'da Sosyo-Epistemik İnşa Süreçleri*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2023), 15-20.

⁵⁵ Mehmet Nuri Demir, *Alvin Ira Goldman'da Sosyo-Epistemik İnşa Süreçleri*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2023), 15-20.

Burada, dışsalıcı göndermeleri önemsemediği için bir inancın gerekçelendirilmiş olsa bile doğruluğu veya bilgiyi tam olarak garanti edemeyeceğini ifade etmesi açısından Gettier'in makalesinin genel manada temel ve temel olmayan inançlara dair neyi ifade ettiğini belirtmekte fayda vardır. "Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir?" ("Is Justified True Belief Knowledge?") makalesi bilginin tanımına yönelik ciddi bir tartışmaya sebep olmuştur. Gettier'in temelde yaptığı şey, gerekçelendirilmiş doğru inancın tam olarak bilgiyi veremeyeceğine yönelik karşı örnekler geliştirmiş olmasıdır. Bilindiği gibi temel inançlar, gerekçelendirmeye ihtiyaç duymayan, duysal algıya, hafızaya ve doğuştan gelen birtakım inançlar gibi kaynaklardan türeyen inançlardır. *Onun sunmuş olduğu örnekler, temel inançların tam manasıyla bilgi olamayacağını gösterir. Yani bir kişi doğru inanca sahip olsa bile bu, tam manasıyla gerekçelendirilmiş olamayabilir; gerekçe olsa dahi doğru ve yeterli güvenilirlikte gerekçelerin olması gereklidir.* Gettier'in makalesi, epistemolojide temel ve gayri temel inançlar arasındaki farkın önemini göstermiştir; bu ayrım, bilginin doğası ve gerekçelendirilmesi üstüne yapılan argümantasyonlarda önemli bir değere sahiptir. Nihai anlamda onun makalesi esas olarak şunları ifade eder: Bilgi gerekçelendirilmiş doğru inancın daha da ötesini ifade eder. Temel ve gayri temel inançlar bilgide farklı rollere sahiptir. Bilgi inşası için Chisholm ve Goldman'ın görüşlerini de düşündüğümüzde iki inanç biçiminin mevcudiyeti ya da sentezi gereklidir. Bu makale, bilginin gerekçelendirilmesi ve doğası ile ilişkili ortaya atılan tartışmalarda yepyeni bir bakış açısı sunmuştur.⁵⁶

Sonuç

Genel olarak epistemolojide inanç ve bilgi arasında cereyan eden bağlantıyı anlamlandırmaya çalışmak temel bir problemdir. Bu açıdan temel inançlar ile temel olmayanlar arasındaki farkı ayırt etmek veya ikisinin mevcudiyetlerini kabullenerek sentezlemek oldukça önem arz eder. İçselci/temelci veyahut dışsalıcı/gayri temelci inançlar arasındaki fark bilginin kaynakları ve gerekçelendirme tarzlarıyla ilişkilidir. Epistemik manada temel inançların doğrudan deneyim ya da sezgi vasıtasıyla elde edildiğini söylemek mümkündür. Temel inançlar kendilerini gerekçelendirmek için dışsal kanıtlara ihtiyaç duymadıkları gibi varlıklarını zihinden alarak diğer inançlara (dışsal/ılımlı dışsal) dayandırılmaya ihtiyaç duymazlar. Varlığımızı temellendirme biçimimiz ve matematiksel kanıtlamalar bu tarz inançlardandır. Temel olmayan inançların inşasında temel inançlara dayanma gibi bir durum da söz konusu olabilir. Çünkü kimi zaman içsel/temel inançların yardımı ile çıkarılır veya türetilirler. Temel olmayan inançlar dışsal kanıtlara ve başka türlü inançlara dayansalar bile muhakeme, mantıksal çıkarımlar ve deneyimler vasıtasıyla kendilerini gerekçelendirirler. 1. Dünya Savaşı gibi birtakım tarihsel olaylar, dünyanın küreselliği ve dünyanın yerçekimi nedeniyle nesnelere yere doğru çekmesi gibi bilimsel buluşlar, kahvenin kişiyi zinde tutabileceği veya köpeklerin sadıqlığı ile ilişkili kişisel deneyimlerden elde ettiğimiz inançlar temel olmayan inanç biçimleri için örnek gösterilebilirler. Ancak temel olmayan inançların temel inançlara göre doğru veya yanlış olma ihtimali ya da zamanla değişebilme veya güncellenebilme ihtimalinin daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

John Locke, Emanuel Kant ve Alvin Goldman gibi bazı filozoflar bilgi açısından içsel ve dışsal ayrımı kabul etmekle beraber her iki teorinin de bilgiye katkı sağlayabileceğine yönelik bazı iddia veya argümanlarda bulunmuşlardır. Locke, deneyimi savunan bir dışsalıcı olarak ondan teşekkül eden inançların aynı zamanda bilgiye katkı sağlayabileceğini kabul etmiştir. Kant, bilgi teorisinde içselci ve dışsalıcı unsurları sentezlemiştir. Kant'ın perspektifinden temel inançlar hem a-priori hem de sentetik yargılardır. İlimli bir dışsalıcı epistemolog olan Goldman iki türlü inanç/bilgi biçiminin (temel ve temel olmayan) de sentezlenebileceğini iddia etmiştir. O, güvenilirliği epistemik gerekçelendirme probleminde bir çözüm önerisi olarak ortaya koyar. Güvenilirliğin temel iddiası, bir inancı epistemik manada gerekçelendiren şeyin o inancın meydana getirildiği nedensel aşamanın zihinsel güvenilirliğidir. Goldman'a göre inancın güvenli süreçlere dayandırılmasının oranıyla inancın doğruluk oranı arasında doğru bir orantı söz konusudur.

⁵⁶ Edmund L. Gettier, "Is Justified True Belief Knowledge?". (Published by: Oxford University Press) 23/6 (Jun 1963), 121-123.

Güvenirlilik, inanç inşa etmedeki güvenilir süreçlere bilhassa algı ve duyum gibi faktörleri ilave eder; makul nedenlere dayanan süreçler, aynı zamanda epistemik failin duyumsama, algılama, çıkarım yapma, önceki inançları arasında ilişkisel değerlendirme yapma gibi içsel durumların birbirleriyle olan ilişkisini de ifade etmektedir.

Temel inançlar ve temel olmayan inançlarla ilişkili tartışmaların genelde bilgi, inanç, doğruluk, gerekçelendirme ve kanıtlama gibi kavramlarla ilgili olduğunu ifade edebiliriz. Temel inançlara dayanan içsel bilgi teorisinin bir sonucu da fail, herhangi bir zamanda epistemik bir gerekliliğe maruz kaldığında bu gerekliliğin, failin o anda kendisini içinde bulduğu bilinçli durum tarafından empoze edilmesi olarak anlaşılmasıdır. Temel veya temel olmayan inançlardan söz ettiğimizde, aslında içselcilik ve dışsalcılık teorileri ile ilgilenmekteyiz. Bu teoriler daha ziyade bilgiyi gerekçelendirmedeki teminat koşulu ile ilişkilidir. İçselcilik bir inanç için gerekli bütün unsurların bilişsel anlamda inanan failde hazır bir şekilde bulunması gerektiğini iddia etmiştir.

Dışsalcılık perspektifinden inanç ve bilgi teorisine yöneldiğimizde dışsalcılık, epistemolojide ifade edilenin yani düşünce içeriklerinin kısmen de olsa failin zihnine dışsal olan unsurlara bağlı olduğunu iddia eden anlayıştır. Temelci olmayan bir bilgi anlayışı, failin inançlarını temellendiren şeyin sadece içsel haller olduğunu iddia eden temelci bilgi teorisinin aksine, inanç taşıyan failerin içsel halleri dışındaki faktörlerin göz önünde bulundurulması ve bilgi için önemli olanın doğru inancın aynı zamanda güvenilir bir aşama ile oluşturulması gerektiğini ifade eder. Zihnimizin, inançlar, arzular ve yargılardan oluşan içerikleri kendi başına doğruluklarını garanti edemez; bir inancın doğruluğu göstermesi zihinsel durumların uygun bir biçimde çevre ile güvenilir bir biçimde ilişkilendirilmiş olmasını da gerektirir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Baç, Murat. *Epistemoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Başdemir, Hasan Yücel. "Bilginin Mimari Yapısı". *Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri*. Erişim 4 Mart 2024. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=5372>
- Başdemir, Hasan Yücel. *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*. Çorum: Hititkitap Yayınları, 2011.
- Batak, Kemal. "Epistemik İçselcilik ve Dışsalcılık". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008), 39-84.
- Beyter, Tamer. "Reformcu Epistemoloji ve Tanrı İnancı". *Öncül Analitik Felsefe*. Erişim 4 Mart 2024. <https://onculanalitikfelsefe.com/reformist-epistemoloji-ve-tanri-inanci-taner-beyter/>
- Beyter, Tamer. "Temel İnançlar". *Evrin Ağacı*. Erişim 4 Mart 2024. <https://evrimagaci.org/s/9272>
- BonJour, Laurance. "İçselcilik ve Dışsalcılık". çev. Hasan Yücel Başdemir & Nebi Mehdiyev. *Oxford Epistemoloji*. ed. Paul K. Moser. 223-243. Ankara: Adres Yayınları, 2009.
- BonJour, Laurence. *The Structure of Empirical Knowledge*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1985.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Chisholm, Roderic. *Theory of Knowledge*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Third Edition, 1989.
- Chisolm, Roderick. *The Foundations of Knowing*, The University of Minnesota Press, 1982.
- Çelebi, Vedat. "Gettier Vakalarında İçselci ve Dışsalci Gerekçelerin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler Güncel Araştırmalar Dergisi*, 6/2 (2016), 201-218.
- Demir, Mehmet Nuri. *Alvin Ira Goldman'da Sosyo-Epistemik İnşa Süreçleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2023.
- Descartes, Rene. *Yöntem Üzerine Konuşma*. çev. Murat Erşen. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2015.

- Didier, Jean. *John Locke*. çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009.
- el Farabi, Ebu Nasr. *Kitâbu'l Burhan*, çev. Ömer Türker, Ömer Mahir Alper. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.
- Gettier, Edmund L. "Is Justified True Belief Knowledge?". *Published by: Oxford University Press*, 23/6 (Jun, 1963), 121-123.
- Goldman, Alvin Ira. "Why Social Epistemology Is Real Epistemology", In *Social Epistemology: Essential Readings*, edited by Alvin I. Goldman, (Oxford University Press: USA, 2012), 1-15.
- Goldman, Alvin Ira. *Pathwaysto Knowledge: Private and Public*. New York: Oxford UniversityPress, 2002.
- Goldman, Alvin Ira. "What is Justified Belief?". *Justification and Knowledge: New Studies in Epistemology*. ed. George S. Pappas. 1-25. Boston: D.Reidel Publishing Company, 1979.
- Lemos, Noah. *An Introductionto The Theory of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Plantinga, Alvin. *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*. ed. Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1991.
- Pritchard, Duncan. *WhatIs This Thing Called Knowledge?* UK: Routledge, 2nd edition, 2013.
- Rakova, Marina. *Philosophy of Mind AZ*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Sosa, Ernest. *Epistemic Justification: Internalism vs. Externalism, Foundations vs. Virtues*. ed. Laurance Bonjour and Ernst Sosa. USA: Blackwell Publishing, 2003.
- Yanık, Musa. "Epistemik Güvenilircilik ve Alvin Plantinga'da Tanrı İnancının Güvenilirliği Sorunu". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 3/6 (2020), 181-208.